

NOS

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden. Utkommer med 4 nr per år. Nr 1 mars 1986

FNSiN

Föreningen Natur och Samhälle i Norden

Föreningens adress:
Box 49015, 100 28 Stockholm

FNSiN/K, c/o Lena Sewall
Älvrosgratan 4
654 61 KARLSTAD

Lokal i Stockholm:
Upplandsgratan 80, t v om porten
Tel: 08/33 49 59

Postgiro:
50 31 97-6 (Huvudkontor)
67 01 50-2 (Medlemsavgifter)
60 80 83-2 (Beställning av skrifter)

ISSN 0348-7970

Medlemsavgift 1986 60:-
Familjemedlem 20:-
Ny medlem efter 30/6 30:-

Redaktionen ansvarar icke för att all insänt material publiceras. Dessutom måste av kostnadsskäl ibland somligt material flyttas till kommande nummer.

Eftertryck helt eller delvis utanför föreningen förbjudes. Men man kan ju fråga oss om tillstånd förstås.

Ansvarig utgivare:
Kjell Pettersson, Kinnekullev. 42,
161 34 BROMMA
08/728 05 59 (A), 08/25 78 17 (B)

Redaktion:
Kjell Pettersson, PeO Sundqvist, Bo Zachrisson, Bo Michaelsson, Kaj Valtersson, Edgar Schuldt m fl.

Nästa NOS:
Manusstopp (endast program): 5 /5

Utgivning i mitten av maj.

Material till NOS skickas till:
PeO Sundqvist, Grubbens gata 9,
112 32 STHLM, 08/50 73 19

Programförklaring

Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN) är en partipolitiskt obunden, ideell förening.

Föreningen vill samla intresserade av miljöfrågor och levnadsvillkor till ett allsidigt studium av natur och samhälle i Norden.

Att upptäcka tillsammans är vår grundidé.

Vi arrangerar **EXKURSIONER** till intressanta områden. Vi har gjort resor till Gotska Sandön, Bornholm, Stockholms skärgård och svenska fjällen. Vi har paddlat kanot i Bergslagen, Sörmland och Uppsala, där vi efter intresse kunnat studera fauna, flora, arkeologi och kulturhistoria. Vi har gjort landskapsresor till Ångermanland och Skåne. Vi har plockat

svamp i skogarna kring Stockholm och tranbär på hälsingemyrar.

Vi arrangerar årligen **EXPEDITIONER** till områden nära och fjärran. Lofoten, Färöarna, Island, Spetsbergen, Grönland och Alaska är några av de områden som hittills besökts. Varje resa förbereds genom studiecirklar. Erfarenheterna tillvaratas och publiceras ofta i bok- eller kompendieform.

Vi arrangerar **STUDIECIRKLAR**. Några ämnen har varit skärgården, energifrågor, fjällkunskap och foto.

Vi arrangerar **FÖREDRAG** i en mängd aktuella ämnen, såsom lågenergismiljöer, bostadsmiljöer, rese- skildringar m.m.

Vi agerar **MILJÖPOLITISKT**. Nedre Dalälven, Tyresta-Åva och Järvafältet är några av de områden vi engagerat oss i.

Som du ser har FNSiN en mångsidig inriktning där ditt speciella intresse blir tillgodosett och där du genom din medverkan kan berika föreningen. Dessutom glömmet vi inte att ha trevligt. Som medlem är du välkommen att delta i dessa arrangemang. Resor och utflykter genomförs, till låga självkostnadspriser, av respektive resgrupp. Som medlem får du dessutom 4 nummer av NOS, medlemstidningen, fylld av intressant material och program. Medlemsavgiften 1986 är faktiskt blygsamma 60:-. Sätt in den på pg 67 01 50-2.

FNSiN/Skrifter & Böcker

Föreningens skrifter kan beställas genom att betalningen sättes in på postgiro 60 80 83-2, FNSiN.

Änge avsändare och vad beställningen avser. Priserna inkluderar porto och moms.

Upplysningar om skrifterna lämnas av Conny Karlsson, Sköttmors väg 7B, 781 64 BÖRLÄNGE, tfn 0243/140 74.

Sydvästgrönland

Expeditionsrapport 1974. Rikt illustrerad med foton, teckningar och kartor. 150 sidor. 3:e upplagan under tryckning. Cirkapris 50:-, medlemmar 40:-.

Ortnamn.

Författare Christer Westerdahl. En kort introduktion till tolkningen av svenska, finska och lapska ortnamn i Sverige. 22 sid. Pris 13:-, medlemmar 10:-.

Tyresta.

2:a upplagan. En tvärfacklig beskrivning av ett av mellansveriges finaste

vildmarksområden. Innehåller artiklar om allmän kulturhistoria, arkeologi, ortnamn, kvartärgeologi, geologi, flora och fauna. Rikt illustrerad med kartor och teckningar. 32 sidor. Pris 15:-, medlemmar 12:-.

Gotska Sandön.

2:a upplagan. En tvärfacklig beskrivning. Innehåller artiklar om geologi, dyner, flora, fauna, historia och livet på ön. Den första boken som behandlar ön ur alla synvinklar. Rikligt illustrerad med teckningar, kartor och foton. 112 sid. Pris 35:-, medlemmar 25:-.

Spetsbergen — land i norr.

Förord från Arktispionjären Helge Ingstad. En allsidig bild av Spetsbergen ges genom de 25 artiklarna som bl a behandlar historia, valfångst, kolbrytning och oljeletning, geologi, växt- och djurliv. 168 sid. Pris 48:-, medlemmar 37:-.

En färd till Island 1977.

En reseberättelse om vad man kan råka ut för längs Islands vägar kombinerat med avsnitt om geologi, flora, fågelliv och andra intressanta ämnen. Rikligt illustrerad. 52 sid. Pris 30:-, medlemmar 25:-.

LEDARE

En förenings idé...

En förening lever sitt eget liv. Den föds och den utvecklas, den mognar och förändras. Den kan bli trött och tappa kraften. Den kan till och med upphöra att existera.

Föreningen får sin livskraft från medlemmarna och den behöver, som varje enskild människa, en uppgift och ett mål. Ibland kan det vara nödvändigt att söka nya vägar — men man ska akta sig noga för att gå vilse. Föreningen måste känna sig själv, vara medveten om sin särart, sin styrka och sina begränsningar.

Vår förenings grundidé är att upptäcka tillsammans. Det är en mycket bra princip. Vi strävar efter att hålla en hög kvalitet på vår verksamhet. Det må vara studiecirklar, bokutgivning, resor eller exkursioner. Vi strävar också efter att vårt program ska

vara så brett att människor med många olika intressen och kunskaper ska kunna mötas och vidga sina vyer tillsammans.

I vår förening ryms både natur och samhälle. Här finns plats för civilingenjörer, humanister och naturvårdare, ballongflygare, undervattensfotografer, grönländspaddlare, globetrotters, vandrare och skidentusiaster. Och många fler.

Norden och andra nordliga områden är de trakter som vi framför allt ägnar oss åt, men vi är inte främmande för någon del av världen. Bildvisningar och reseberättelser från andra länder och världsdelar ger oss — om inte annat — perspektiv på vår

egen del av jorden.

Föreningens funktionärer avlöser varandra efter hand. Nya funktionärer för med sig nya idéer. Samtidigt är det en viss risk för att gamla goda programpunkter försvinner. Det är viktigt att gamla medlemmar känner igen sin förening men det är också viktigt att komma på nya saker både för de gamla medlemmarnas skull och för att locka nya.

Vi har en god tradition att förvalta — natur och samhälle i Norden — och alla medlemmar bidrar till att förvalta den. Tycker du att det är för mycket musik och för lite fåglar i programmet — eller tvärtom? Saknar du något? Kontakta programkommittén! Kom till programmötena! Det finns inga byråkratiska hinder i möjligheternas förening.

Anders Schaerström

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	sid
Grönlands Västerbygd	4
Sparvuggla	8
Huvudskär	10
Ecuador	12
Halland	17
Program	se bilaga

Aktiva medlemmar, nåja? Foto: Kaj Valtersson.

NORDBORNAS VÄSTERBYGD PÅ GRÖNLAND

Inför en eventuell ny Grönlandsresa i FNSiN:s regi sommaren 1986 ämnar jag här redovisa fakta och egna erfarenheter från två resor till Godthåbsfjorden på Västgrönland, nordbornas forna Västerbygd under medeltiden.

Godthåbs (på eskimå- eller inuitspråket Nuuk) kommun motsvarar i stort sett den gamla Västerbygden. I själva staden Godthåb, Grönlands huvudstad och största ort, bor c a 9 000 människor, 1/5 av öns invånare. Bebyggelsen är blandad med 1700-talshus i den gamla hamnen och moderna hyreslängor därovan.

Här möts flera grenar av fjordar, ofta 400 till 700 m djupa, vilka mellan intill 1 600 m höga fjäll slingrar sig mot öster ända in till inlandsisen c a 100 km bort. I berggrunden här har man påträffat 3,7 miljarder år gamla bergarter, de äldsta kända på jorden, rika på bl a järn.

Ute vid kusten och Godthåb är fjällan högst och spetsigast samt karga och nakna med lågt liggande snöfläckar på sommaren. Klimatet är fuktigt och kyligt med en årsnederbörd på c a 500 mm. Vid båtresa in i fjordarna kan man se hur fjällan blir lägre och mer avrundade, snön klättrar högre upp och vegetationen blir allt frodigare. Den lilla byn Kapisigdlit långt inne i fjorden har c a hälften av Godthåbs årsnederbörd samt den högsta genomsnittstemperaturen för juli månad på hela Grönland, +10,9°. Temperaturskillnaden vid vacker väderlek är dock stor med varma dagar och kalla nätter.

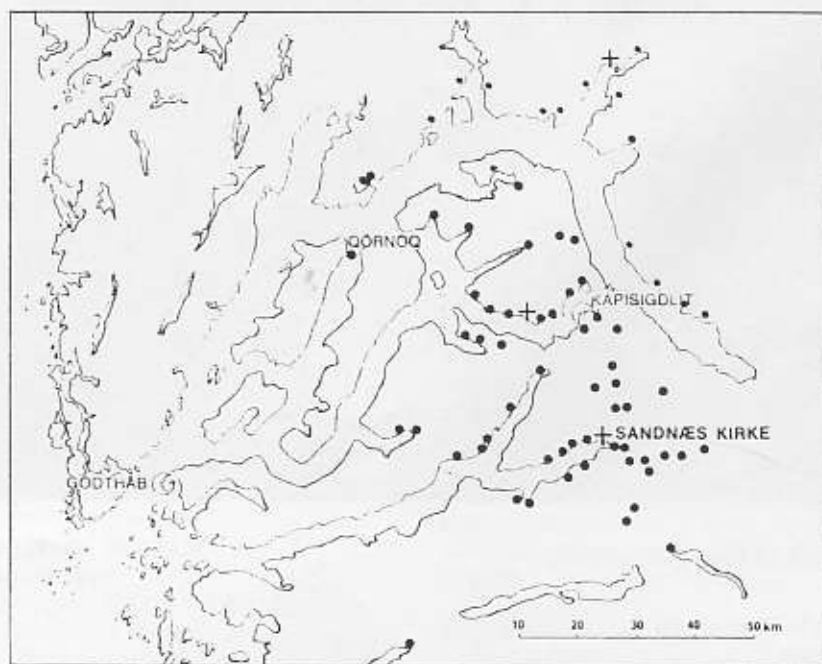
Härinne växer närmast skogbildande busksnår av i vissa sydsluttningar intill 3-4 m höga exemplar av blågrå pil och ibland bergal. Vildrenar, uppblandade med inplanterade tamrenar från Norge år 1952, förekommer. I större antal ser man dem sommartid främst på högfjället och närmast inlandsisen, där de troligen lättare undviker områdets värsta plågoris, knotten. Fjällräv, vanligen blåräv, samt hela året vita polarharar finns. Förvildade får, tidigare jagade men nyli-

gen fridlysta, ser man då och då i de inre fjälldalarna. Omkring år 1970 sköts vid Godthåb en isbjörn. Generellt kan dock sägas att denna kust är den säkraste på hela Grönland om man vill undvika isbjörn, för avlägsen för den tätare drivisen, både från norr och från söder. Inne i fjorden är ett möte med björnen säkert uteslutet. Av fåglar noterar man ofta korp och snösparv samt fjällripa, vilken man ofta skrämmer upp när man vandrar. I Godthåb såg jag ett par havsörnar i hamnen. Andra, på norra Grönland förekommande djurarter, såsom myskoxe och lämmel, finns ej här, ej heller hermelin och av lämmel beroende rovfåglar. Den av talrika sjöar sammanbundna Kapisigdlitälven utgör Grönlands enda laxälv.

De första kända människorna i Västergötland var Sarqaqfolket, med den äldsta kända boplatser just i Godthåbsfjorden, vid Qornoq, c a 4000 år gammal. De bodde i runda eller ovala torvhus eller tält, med en centralt belägen öppen eldstad. En

rik boplats finns även vid Itivnera. För c a 2000 år sedan bodde Dorset I-kulturens folk i fjorden, efter vilka man hittat ett par boplatser. Kajaken anses ha synts för första gång på Grönland med Thulefolket för c a 1000 år sedan. Deras efterföljare Inugsukfolket var de eskimåer som, följande västkusten mot söder, på 1200- och 1300-talen i Godthåbsfjorden stötte på högväxta, blonda människor, nämligen nordborna.

I fjordarnas botten etablerade här, och i Österbygden c a 400 km längre söderut, några tusen isländska och troligen norska bondekolonisatorer en bygd, baserad på boskapskötsel, jakt och fiske. Egentligt åkerbruk omöjliggjordes dock av det hårda klimatet, men små odlingar förekom ibland. Betet för husdjuren var dock tillräckligt. Enligt samtida skriftliga källor låg här i Västerbygden 90 gårdar, varav fyra med kyrka. Ännu har ett tiotal av dessa gårdar och en kyrka ej återfunnits. Emellertid vet man att några byggnader är, och andra

Karta över Västerbygden i Godthåbsfjorden med nordbornas gårdar och kyrkor markerade.

kan vara, nederoderade i havet. Till skillnad från i Nordskandinavien äger på Västgrönland nämligen en landsänkning rum, och dessutom är här en tidvattenskillnad på 3-4 m.

Somrarna 1976 och 1977 gjordes arkeologiska utgrävningar vid två nordbogårdar vid och nära Ameragd-lafjorden. Man undersökte gårdarnas stora avfallshögar och fann att benmaterialet från måltiderna mest innehöll säl, därefter ren, får eller get samt ripa. Av husdjur fanns på gårdarna även ko, hund och ibland svin. Enligt C14-dateringar var de båda gårdarna, V48 Niaqussat och V54 Nipaitsoq (V = Västerbygden, i framtiden kommer en ny numrering av alla fornlämningar, gemensam för hela Grönland), bebodda ungefär år 1020-1400, medan de medeltida skrifterna anger tiden c a 1000-1350 för bygden.

Vid tidigare utgrävningar, främst på 1930-talet, undersökte man endast gårdarnas byggnader, bl a storgården Sandnes med kyrka i botten av Ameragd-lafjorden, säkerligen en av Västerbygdens huvudgårdar. Platsen för kyrkan är belägen under nuvarande

vattenyta utanför stranden, medan kyrkogården låg i nuvarande strandplan. Vid Sandnes gjordes rika fynd, varav flera föremål av trä, ben och täljsten var försedda med inristade runor. På denna plats hittades även en mycket intressant pilspets, troligen indiansk, tillverkad av en flinttyp som ej är känd på Grönland. Jag påminner här om den relativt stora nordiska boplatsen från c a år 1000 vid L'Anse aux Meadows på norra spetsen av Newfoundland i Canada. Vidare är enstaka nordboföremål hittade på eskimåboplatser på norra Grönland och i arktiska Canada.

Tre huvudtyper av byggnader/gårdar har kunnat konstateras i Västerbygden. Nr 1: **långhus**, ett rektangulärt hus med ett eller flera rum, använt som bostad för enbart människor. Troligen den äldsta hustypen, vanlig under vikingatiden i Norden och i Västerbygden knuten till fjorden samt till storgårdar med kyrka. Nr 2: **gånghus**, ett hus med flera ore-gelbundet placerade rum, samt endast människoboning. Nr 3: **centraliserad gård**, av samma utseende som gång-

hus, men med kombinerad funktion som bostad för både folk och få. Typen är möjligen den yngsta, lämplig vid slutet av nordbotiden, då klimatet blev allt kallare. Vanligast i inlandets dalstråk.

Mina egna äventyr i nordbornas Västerbygd ägde rum i juli-augusti 1977 och juli 1982. Första resan genomfördes i FNSIN:s regi. Vi flög direkt från Köpenhamn till Söndre Strömfjord, varifrån en grupp reste norrut mot Diskobukten. Vi övriga 19 for med med båt ut genom den vackra fjorden och ned längs kusten via Sukkertoppen till Godthåb, vilket tog ett dygn. Med privata båtar tog vi oss sedan in till nordbogården Niaqussat i Ameragd-lafjorden, då under utgrävning och tältade där. Flertalet fortsatte direkt in till Sandnes. Vi överfölls genast av ett moln av knott. Lyckligtvis suger dessa endast undantagsvis blod, men mängden av dem, som ständigt skall in i ögon, mun eller ner i maten gör en vandrare desperat om myggnät ej finns med i utrustningen.

Ovanför Austmannadalen mötte inlandsisen oss.

Efter arkeologiskt studiebesök vandrade vi båda, nu bara Inga-Britt och jag, genom den täta, svårframkomliga, 2-3 m höga buskskogen upp på kalvfjället och via Sandnes (Kilaersarfik) upp genom den vilda Austmannadalen till den sista nordbogården, nr V53d. Den ligger inte bara högst upp av dalens gårdar, den var också den största av Västerbygdens byggnader, en centralgård med 22 rum och c a 45 x 20 m stor, utgrävd på 1930-talet. Gården ligger längst in i en liten sidodal under fjällbranten, uppbyggd intill en klar liten bäck, som full av öring slingrar sig fram på dalbotten ned mot den brusande, av glaciärslam mjölkvita Austmannälven.

Hit kom vi efter midnatt. Vi hade nämligen börjat vandra nattetid för att slippa knotten och hettan. Temperaturskillnaden mellan dag och natt är som regel c a 20 grader vid fint väder. Vi hade vanligen frost nattetid och intill 21 grader i skuggan mitt på dagen. En förtrollade stämning rådde i dalen denna natt, och efter tältrensning på gårdsruinen gick jag ensam på nattfiske. Öringarna högg vilt på min danska mask, och jag kände ej att temperaturen sjunkit under fryspunkten. Flera gånger tyckte jag mig höra röster i dimman som lagt sig längs bäcken. Som vålnader ur det förgångna upptäckte jag i dunklet tre får, som också befann sig i den lilla dalen. Förvildade får lever häruppe sedan ett halvsekel, men min fantasi förknippade dem med folket som levde här på medeltiden. För dem var fåret ett av de viktigaste husdjuren. Det var svårt att somna. För första gången hördes emellanåt sättningarna i den närbelägna inlandsisen, som kanonskott.

Efter en klättring före soluppgången nådde vi upp på den kala bergsplatån högt över Austmannadalen och hade plötsligt den väldiga, i solen bländande vita inlandsisen framför oss. Den kalvade direkt i den ständigt frusna botten av Kangersuneqfjorden. Över den sjörika fjällplatån syns ca 50 km mot nordväst Pisigsarfik, traktens högsta fjäll och 1630 m högt, genom sagorna knutet till motsättningarna mellan nordbor och eskimåer. I det karga landskapet intill isen såg vi många vildrenar, under vandringen i övrigt såg vi även några blå fjällrävar och vita polarharar.

Några spännande dagar tillbringade vi på den lättvandrade, kala fjällplatån, innan vi vilade ut vid utloppet av den mycket vackra sjön Tungmeragdrip. Sedan fortsatte vi genom det sjörika dalstråket norrut till byn Kapisigdlit, varifrån högst 15 av oss

FNSiN:are skulle få plats till Godthåb med en eftersänd hyrbåt. Denna kom dock aldrig fram, utan den berusade kaptenen körde på grund och båten sjönk. Lyckligtvis kunde besättningen ta sig upp på land och räddas av en annan båt. Efter drygt ett dygns försening kom en stor, röd fiskebåt som lyckades inrymma oss alla 19. Ater i Godthåb gick en drogad och berusad eskimå bärsärkagång och skar vårt tält i bitar med en stor kniv. Vi befann oss lyckligtvis ej i närheten. Efter detta återvände vi utan missöden till Köpenhamn samma väg vi kommit.

Efter fem år återvände jag med tre äldre herrar, nu med flyg till Godthåb från Söndre Strömfjord, vilket var dyrare än den många gånger längre sträckan över Atlanten. Flygfältet i Godthåb hade anlagts mellan 1977 och 1982. Efter ett dygn hos bekanta i staden hyrde vi denna gång en båt in till Kapisigdlit, och återvände senare samma väg med den betydligt billigare reguljära båten.

Vi vandrade söderut via sjöarna till en nordbogård, V52a, mellan Sandnes och Austmannadalen. Där hade en av mina tre följeslagare år 1977 funnit, trodde han, en runristning i berget. En liten runsten hade tidigare hittats på en plats c a 1000 km norr om Västerbygden, ett minne av en medeltida nordboexpedition. Tyvärr var den förmodade ristningen i bergshällen en naturbildning.

Vi fiskade flitigt i sjöarna längs vägen, och vid Tungmeragdripsjön lämnade jag tillfälligt mina följeslagare

och gjorde ensam en flera dagar lång vandring till en ödslig dal intill den frusna Kangersuneqfjorden. Där levde jag gott på vildrenstek från en rökt ren som hängts upp på ett stort klippblock, utom räckhåll för rävarna. Tipset om köttet hade jag fått av en renhossamlande eskimåfamilj som passerat vårt basläger. Jag hade av danska arkeologer ombetts att söka efter nordbolämningar i »isdalen«, men sådana fanns ej. Det var en spännande vandring, men man bör helst inte gå ensam i denna ogästvänliga terräng.

Vid en annan, kortare ensamvandring hittade jag i dalen norr om Sandnes en tidigare okänd nordbogård. Den låg intill en liten bäck och bestod, som vanligt är, av en ruinhög och en närbelägen avfallshög, beväxta med det typiska, kulturpräglade »nordbogräset«. Efter att ha varit övergivna i sex sekler skiljer sig vegetationen vid gårdsplatserna ännu markant från omgivningen, varför man ofta kan se dem på långt håll. Denna gård låg dock så högt att den bara kunde ses uppifrån fjället och hade därför ej upptäckts tidigare.

Att upptäcka en nordbogård var spännande, men i närheten gjorde jag en ännu mer fantastisk upptäckt, även om det senare visade sig att andra redan hittat platsen. Jag fann nämligen två typiska, hedniska vikingagravar på ett åskrön 3 km norr om Sandnes. En röseliknande gravhög och strax intill en mindre stensättning. Båda var plundrade, den större med en blottad, tom hållkista i mit-

Gravhögen norr om Sandnes.

ten, 2 x 0,4 m stor. Högen har dessutom kantkejsda, d v s anlagda stenar runt kanten. Endast i den första generationen nordbor kan hedningar ännu ha funnits, och ett par av dessa har ej fått eller velat gravsättas på den närbelägna kyrkogården vid Sandnes. Gravarna kan knappast vara senare än från mitten av 1000-talet. De har tidigare obeserverats av ett par arkeologer, vilka dock ej beskrev dem. Min beskrivning blir därför den första i det grönländska fornlämningsregistret. Märkligt nog finns inga tydliga gravhögar, förutom dessa båda, registrerade på Grönland eller Island, enligt de uppgifter jag fått fram. Någon till karaktären tveklaktig mindre anläggning i vardera Österbygden och på Island har registrerats, men alltså ingen tydlig gravhög från förkristen tid.

Den första resan till Grönland bjöd på övervägande soligt och varmt väder, utom de sista dagarna. Den andra däremot var mest regnig, kylig och blåsigt. Vid båda tillfällena var vädret i Skandinavien det motsatta.

På udden låg Sandnes.

Vädret kan också var mycket ombyttligt med snabba förändringar från dag till dag. Med högttryck och sol blir en vandring i området både vac-

ker och spännande, speciellt om man är intresserad av både natur och kultur.

Kjell Linnér

SPARVUGGLA

Klockan ringer vid fem-tiden. Louise, min äldsta flicka som är nio år, skall följa med på en av mina uggleutflykter. Hon är inte speciellt intresserad av att lämna den goda sängvärmen, men efter mycket tjat ställer hon motvilligt upp.

Vi packar en liten matsäck och ger oss iväg upp mot de mera sammanhängande skogsområdena i mitten av vårt landskap, Sörmland. Apilmorgonen är mycket fin med ett par grader kallt och snö till knäna i skogen. Jag har under några år pejlat in områden där ugglor tycks trivas, och platsen vi skall besöka är förutbestämd och preparerad med ett enkelt gömsle.

Under mina exkursioner har jag blivit mest bekant med kattugglan, som väl betecknas »vär vanligaste uggla« i all fågellitteratur. Den här morgonen skall vi emellertid söka upp den minsta medlemmen inom ugglefamiljen: sparvugglan, *glauclidum passerinum*, vilken jag numera anser vara lika vanlig som kattugglan i våra trakter. *Glauclidium* betyder uggla på gammal grekiska och *passerinum* härrör från latin, där ordet passer står för sparv.

Vi är framme vid storskogen och det har ljusnat betydligt från öster. Vål rustade för stillasittande i skogen lämnar vi bilen och börjar ett mödosamt pulsande i snön mot den lilla ugglans revir. Louise är lite spänd, men det glömmet hon snart eftersom snödjupet gör att hon tycker hela den här utflykten är ganska onödig.

Snart är vi i alla fall framme vid revirgränsen och tätt följd av Louise tränger jag in i gransnåret, som vid ett tidigare besök bonats om lite grand. Vi installerar oss, Louise börjar trivas igen och spänningen stiger när jag börjar vissla sparvugglans revirlåte.

Svaret låter inte vänta på sig. Ivrigt svarar sparvugglehannen omkring trehundra meter från vår plats. Detta revir är ungefär trehundra gånger sexhundra meter och utanför dess osynliga — men för sparvugglan tydliga — gränser får man inget svar om man lockar på den. Jag har alltså valt vår plats strax innanför revirgränsen, vilket snart skulle visa sig ge önskad effekt.

Mellan oss och ugglan tvärrar ett kalhygge, omkring åttio meter brett, och snart sitter han på andra sidan hygget och besvarar mina visslingar som ett eko.

Plötsligt blir det helt tyst så när som på några orrars blåsningar i fjärran och jag börjar undra om vi misslyckats med att intressera »den lille«. Efter ett par minuters tystnad börjar en hackspett tjattra sitt varningslåte. Bakom oss! Då förstår jag: trots att sparvugglan är dagaktiv ville den inte flyga över hygget för att möta sin rival, utan valde att flyga runt det hela och dessutom bakom en stor höjd. Jag visslar igen.

Det kan låta lite märkvärdigt att gå ut i skogen för att locka på sparvugglor. Men man behöver absolut inte vara någon Jan Lindblad för att härma en sparvuggla. Studerar man fågelboks författarnas beskrivning av lättet, kan man dock bli något förvirrad. Eller vad sägs om följande exempel, hämtat från fem olika böcker. Hy, pjuk, gyhg, hjuk och hyy.

Jag vill i stället beskriva lättet som vi människor visslar, enkelt och entonigt, rakt ut med två sekunders mellanrum. Svårare är det inte. Domherren kan det också.

Vi spanar in i dunklet bland träden, utan att se »ekot« som nu sitter inom femtio meter från oss. Adrenalinet rinner emellertid till — eller vad det nu är som rinner till — i ugglan och utan att vi riktigt uppfattar var den kommer ifrån, sitter den plötsligt i en liten grantopp endast fem meter från oss! »Va' liten den ä'« viskar Louise. Då borrar den lilla dunklumpen sina svavelgula ögon i oss och trots sin litenhet inger den respekt, vilket också märks på Louise, då hennes arm kramar hårdare om min midja.

Plockar man bort alla fjädrar och dun på sparvugglan blir det endast kvar en sparvs kroppsstorlek, c:a sexton cm lång! Men denne lille jägare har en imponerande uppsättning gripklor som säkert många näbbmöss, skogsmöss, och även sorkar fått känna på. Han är också duktig på att överraska småfåglar på deras nattkvist eller t o m vid enstaka fågelbord besvärliga vintrar.

Vi reser oss försiktigt upp mellan

grangrenarna, men den lille sitter tryggt kvar även nu när den ser oss. Här skall sägas, att man bör vara försiktig vid alla möten med ugglor och vara beredd att ducka. Så visslar jag igen, varpå han svarar med en lång räkka visslingar, samtidigt som dunupsättningen på hals och bröst spänns ut så han liknar en förvuxen kardborre. Den tvärviträndiga stjärten knixar argt i sidled och jag förstår att nu skall jag vara tyst!

Vi hukar oss lite grand och studerar sparvugglan ingående. Av de studier jag gjort kan man förhoppningsvis bilda sig en uppfattning om sparvugglans karaktär och teckning. Det kan tilläggas att näbben är vaxgul med en vitdunig inramning som sträcker sig uppåt och bildar korta, men tydliga ögonbryn. I stort sett är hela färgskalan på fågeln brunt och vitt. Det går inte att skilja hanen från honan på utscendet. »Könen lika«, skriver de flesta s k experter, vilket kan ifrågasättas; hur gör de då vid parningen?!!

Ungfåglar är påtagligt mörkare i fjäderdräkten, bortsett från ett tydligt vitt band över strupen och nacken.

I tio minuter satt han där, den »kloka, kloka ugglan«, innan han förstod att de viskande varelserna i grannsnåret inte var några rivaler. Så plötsligt flög han iväg, bågformigt likt en hackspett, fast snabbare. Rakt över hygget och ned mot en aspdunge.

Vi pustade ut i vårt gömsle och smörjde upp oss med lite choklad och ostsmörgås. Det blev väldigt tomt efter »den lille« men trots att vi frös lite grand, satt vi kvar i gömslet. Jag tror att det var för att vi båda två ville smälta intrycken efter vårt möte med »ugglevärldens terrier« på platsen.

När vi sedan pulsade iväg mot bilen frågade Louise oavbrutet om den lilla ugglan. Jag svarade givetvis på det jag kunde, men det tycks vara föga känt hur sparvugglan lever, framför allt under häckningstid.

Jag förklarade att alla ugglor har dun längs med vingpennorna och att det var just därför vi inte hört den komma flygande till granen. De byten den tar blir förmodligen lika överraskade som vi!

Den här lille gynnaren vi bekantat oss med har sitt bo i just den aspdunge vi såg den flyga till. Den väljer oftast sin boplats i ett gammalt hackspetthål och gärna i blandskog.

Liksom hos alla ugglor varierar kullstorleken är från år beroende av hur mycket käk det finns. Sparvugg-

lan lägger sina ägg i april-maj och tycks ruva dem i c:a 28 dygn. Som hos så många andra hålbyggande fåglar är äggen vita och påfallande runda i formen. Ungarna flygfärdiga efter c:a sex veckor. Oftast stannar sparvugglan omkring häckningsområ-

det under vintern, men vissa år rör den sig söderut ända ned till Skåne.

Den är också en veritabel hamstrare under vintern och lägger upp imponerande förråd — oftast av mesar — i fågelholkar och andra håligheter.

Nu började det bli väl mycket att hålla reda på för Louise så vi bilade hemåt under tystnad.

Mats och Louise Gärling

Sparvuggla 1984
Frötorp
Mats Gärling

HÖSTSOL PÅ HUVUDSKÄR

En septembertur ut till skärgården har blivit tradition i föreningen. Ibland har den artat sig till en semesterkopia under ljumma luftlager med sommarstiltje och tårna i vattnet. Andra gånger har vi fått ut hösten i förskott med ösregn, drypdimma, vilda vågor och virvlande fågelflockar.

Den här gången var vädret lite rörigt så folk hade svårt att bestämma sig. Det regnade på torsdagen och blåste kuling på fredagen. Skulle vi ställa in? Knappast. För Kåpe finns inga dåliga väder och ytterligare sju obändigt nyfikna entusiaster hade stuvat sin packning på lördagsmorgonen. D v s Kaj hade inte hunnit stuva riktigt så han kom försändes med sina tretton kollin som en liten skock kring benen.

Vi ryndes lätt på akterdäcket till Vindbådan, vår förhyrda lyxkryssare som utan svårighet kunde tagit flera tjug medlemmar. Vinden var ganska beskedlig men kulingen hade satt sin prägel på sjöarna som briserade mot bordläggningen och sprätte upp sina fontäner mot den solblanka himlen.

Glatt saltbestänkta eller — i ett par särskilt uthålliga fall — halvdränkta sattes vi av på kajen till Ålandsskär. Ön tillhör inte skärgårdssiftelsen men ligger som en pärla mitt i Huvudskärsreservatets infattning.

Öns rykte om skönhet hade lockat mig i något årtioende men det hade alltid kommit nåt emellan. Nu var jag där och kunde sätta iväg på upp-täcktsfärd. Den är snäll mot fötterna, det är lätt att kliva överallt, inga ravin-er och krångliga alkärr som annars är så vanligt. Det är sparsamt med träd överhuvudtaget, alltså dåligt med småfågel. Man kan inte få allt.

Finast är vandringen längs vattenlinjen. Det sensuella spelet mellan hav och sten är här formfulländat, inskärningarna eleganta, lutningen lekfullt svag, slipningen perfekt och illusionen av lenhet utstuderad.

Man lägger sig i en utskälning och njuter av allkonstverket, bild, ljud, doft, saltsmak och ackumulerad solvärme i kallstenen under handflatan ger humöret kolsyra. Sen studsar

man vidare längs frihetens kantlinje.

Fisket gav ögruppen del i historien redan på Karl Knutssons tid med en hamnstadga från 1450. Man uppförde kapell på 1600-talet, härjades av ryssen 1719 och i början av vårt sekel fanns det både tull- och lotspersonal i stugor runt fyren, man hade till och med en skola.

Numera är det en sommarö för konstnärer och badjävlar med kajplats för sjöräddningen och den röda stugan som har en vit vägg mot havet kan inte få den ommålad för då tappar båtfolket orienteringen bland reservatets 200 kobbar och skär.

Det är snålt med tältplatser så vi klämmer oss ned vid några militärbarracker på öns enda fula område men det var lä och det var plant så det fick duga.

Närmaste granne var en rödräv vars mamma raskat dit över isen och fött två ungar frampå värkanten. Den fick snart smak på föreningsproviant (genom Kajs generositet, kröp det fram senare) så när Kåpe på morgonen skulle brassa frukost så var såväl den eviga falukorven som hans övriga läckerheter försvunna. Vi andra frossade i kulinariska delikatesser, plommontomat var Börjes lilla piffighet. Själv prövade jag ett nytt sylt-recept till de ständiga pannkakorna: färska viktoriaplommon, halvmosade i konjaksmarinad. Kan rekommenderas!

Men det blev ingen riktig ro på frukostklipporna. Lördagens friska sydbris hade bedarrat och vridit mot norr och på den soluppvärmda luftpelaren kom sydgående rovisar seglande. Mest sparvhökar, ett tiotal, någon tornfalk, lite fjällvråk och hårdskådarna larmade om örn både en och två gånger. Vi var lite för långt ut på horisonten för det fina höststräcket, termiken blir lite tam över vatten, så vi gottade oss i solen och var nöjda med att stöta upp en dvärgbeckasin ur en fuktig svacka mellan ljungtuvorna. På hemfärdens lyxkryssning fick vi njuta av en överflygande blåhökshanne, en elegant avslutning på en lækker helg.

Maud Trozelli Kull

Foto: Kaj Valtersson.

Detta är den andra av två artiklar om

INDIANER OCH RUINER I

ECUADORS AMAZONAS

Efter resan till jivaroindianerna i december hade jag informerat mig mer om Ecuadors arkeologiska förhållanden i allmänhet och Orientes, d v s landets amazondel, i synnerhet. Intill 12 000 år gamla boplatser är numera kända både i bergen och på kustslätten, och vid kusten har man grävt fram 6 000 år gammal keramik, den äldsta man hittills påträffat i hela Amerika. Guld, silver och koppar har använts ett par tusen år, brons kom först med inkaindianerna från söder. Dessa erövrade landet först år 1480, endast 53 år innan riket föll samman

efter de spanska conquistadorernas ankomst strax före.

Vad Oriente beträffar tycks metall ej ha använts under förspansk tid. Det man hittar är främst stenföremål och keramik. Talrika hällristningar, eller snarare blockristningar, är kända över hela området, men flertalet existerande är säkerligen ännu upptäckta. Jag har besökt några av dessa »petroglifos« och observerat inhuggna människor eller grodor, apor, ormar, fotsulor, älvkvarnar samt himlakroppar såsom sol, måne och stjärnor. Några figurer tycks vara

universella, vanliga i bl a Sverige.

Under min vistelse i landet uppmärksammades i tidningarna tre arkeologiska platser eller områden i Oriente. Vid foten av den ständigt aktiva vulkanen Sangay hade man från flyg av en slump upptäckt ett komplex av anläggningar, vilka nu var under utgrävning. Det handlar troligen om någon form av religiöst centrum. Keramik på platsen ger en preliminär datering till tiden 200-600 e.Kr. Flera uppgifter än så har ännu ej lämnats ut.

Den andra platsen har blivit inter-

Författaren vaskar guld.

nationellt uppmärksammas genom en av den schweiziske sensationsförfattaren Erich von Dänikens böcker, där han påstår sig ha besökt en grotta full med guldföremål. Grottan kallas »Cueva de los tayos«, vilket betyder oljefåglarnas grotta. Den är belägen mycket otillgängligt utan vägförbindelse. En stor internationell, tvärvetenskaplig expedition har nyligen utforskat grottans 7 km långa labyrint av gångar, utan minsta spår av ädla metaller. Det är helt klarlagt, att det är samma grotta, som von Däniken avser, och det är lika klarlagt, att han aldrig varit där. Han påstod t o m, att han åkt bil ända dit. Själv besökte jag i staden Cuenca den gamle prästen Carlo Crespi, som von Däniken menar innehar märkliga metallföremål från grottan och andra platser. De föremål av metall, som han visade upp, föreföll vara sent tillverkade, medan en mängd stensulpturer var mer svårbedömda. Han sade sig ha fått dessa skulpturer av indianer under sin långa verksamhet i djungeln. Det förefaller faktiskt svårt att förstå, att någon skulle lägga ner allt det arbete, som ligger bakom tillverkningen av dem, bara för att skämta med vetenskapen.

Slutligen hörde jag talas om nyupptäckta ruiner på de regnskogsklädda östsluttningarna av bergen i södra Ecuador. Sådana ruiner är konstaterade i flera olika dalgångar och kommer troligen att dyka upp på många ställen, om man börjar söka systematiskt. Det lät så spännande, att jag bestämde mig för att leka upptäcktsresande i någon av dessa dalar. Det var svårt att hitta någon medresenär i Quito, och det såg ut, som om jag skulle få resa ensam, vilket naturligtvis inte var helt ofarligt. Dessutom hade nu februari börjat, den månad då torrtiden brukar övergå i regntid. Men turen var med mig. Ett par dagar före avresan dök en schweizisk äventyrare, Bruno, upp på hotellet och nappade direkt på mina överdrivna löften om »guld och gröna skogar«. Några dagar senare befann vi oss i Cuenca efter en förfärlig bussresa med genomlidna skyfall och vägras i bergen. Därifrån tog vi oss så långt vägen nådde till den lilla byn Jima, belägen i en djup dal i Andernas östra del, 2 700 m.ö.h. Byn var utgångspunkten för äventyret.

I Jima fick vi låna ett litet hus av en vänlig man som också kunde upplysa oss om, att vädret fortfarande var torrt i Oriente. Med tanke på allt regnande i bergen hade vi fruktat det värsta. Även på annat sätt var turen med oss. Om vi väntade någon dag skulle nämligen några handelsmän med sina mulor återvända till sin by

Bruno och våra mulsnor i Cuyesdalen.

på andra sidan bergen, just den första byn längs vår vandringsroute. Vi fick därmed uppleva den färggranna söndagsmarknaden på byns lilla torg samt en utflykt till en »pucará«, vilket är quichua och betyder befäst bergstopp. Sådana finns här och där i Anderna, ofta mycket otillgängligt belägna. Möjligen ingår de i något försvarssystem, men detta har veterligen inte undersökts. På den plana toppen av den pyramidformiga kullen hade »huaqueros«, skattletare, grävt på flera ställen i hopp om att finna rikedomar. Talrik keramik syntes i markytan. En liknande anläggning nära huvudstaden Quito undersöks för närvarande och har av fynden att döma använts både före och under inkatiden.

Vår värd följde oss på morgonen till handelsmännen, vilka var mestiser, som de flesta här i trakten, dvs en blandning av vit och indian. Själv betraktar de sig alltid som vita, vilka har högre status. De tre männen höll som bäst på med att packa sina fem mulsnor. På ett av djuren surrades vår packning fast och sedan bar det av i snabb marsch uppför sluttningarna. Efter bara några minuter klev vi över skelettet av en mulsäna, som blivit liggande där den stupat mitt på stigen, utan att någon försökt flytta den. Den liksom grinade varnande mot oss med sina tomma ögonhålor.

Stigen hade ställvis stenbeläggning, vilken gav ett ålderdomligt intryck. Möjligen följde vi den urgamla kommunikationsleden mellan bergen och ruinområdet i dalen, som var vårt mål. Männen, som var onyktra redan

före starten, stärkte sig alltför ofta med brännvin och tuggade dessutom cocablod för att orka med det hårda tempot. Detta bidrog säkert till att de inte begrep, varför vi blev mer och mer efter. Då de någon gång vände sig om, vinkade vi och försökte uppmärksamma dem om, att vi behövde vila och dricka vatten, som »vår« mula bar. De rusade dock vidare och vi, som var ovana vid den tunna luften och den näringsfattiga kosten, kom allt längre efter.

Vi var snart uppe på »páramon«, högslätten, där bara torrt gräs växer. Vi hade milsvid utsikt åt alla håll, så vi kunde se karavanen då och då. Ej den minsta bäck att släcka törsten i hade vi passerat på timmar. När vi nådde högsta passet, sveptes vi in i isande dimma eller moln, vilket i vårt tillstånd emellertid kändes uppiggande och gav oss nya krafter. Även på denna höjd växte underbara små blommor i olika färger. Vi befann oss på en höjd av minst 3 600 m.ö.h., och här började nedfarten mot Oriente. Den större luftfuktigheten märktes snart genom låg, snårig skog, som klättrade upp längs ravinerna, samt genom att det i botten av varje ravin bildades små ljuvliga fjällbäckar. Nu behövde vi i alla fall inte törsta mer.

Plötsligt hörde vi röster framför oss. Vi hoppades, att det var vårt gäng som inväntade oss där nere. Men nej — det var några mestiser, som var på väg åt motsatt håll, och de bar på en bår med en stackars man, som jämrade sig högljutt vid varje häftig rörelse på den ojämna stigen. Hans ena ben var illa brutet,

och man måste alltså bära honom hela vägen till Jima, för vidare transport till läkare. Vi fick veta, hur vi skulle gå, eftersom stigen snart skulle dela sig. En man pekade nedåt dalen, långt under oss. Där ungefär bortom kullarna låg vårt mål. — Att det kunde vara så långt!

Med tomma magar fortsatte vi nedfärden, timme efter timme. Skogen blev allt högre och tätare. Sent på eftermiddagen nådde vi botten av den första större sidodalgången. Här stötte vi på små nybyggen med betande boskap. Några invånare stirrade förundrat på oss, vilket kanske inte var så konstigt. Vi fick nämligen senare veta, att vi var de första europeiska »gringos«, utlänningar, som någonsin besökt den vackra dalen. Endast en nordamerikansk botanist hade gått samma väg för många år sedan.

Skymningen sänkte sig snabbt, som den gör i tropikerna, medan vi kämpade vidare. Det var redan mörkt, när vi slutligen från en kulle såg några fladdrande ljus ett par kilometer framför oss. Vi trevade oss snubblande fram sista biten och stapplade to-

talt dödströta in i den lilla byn San Miguel de Cuyes. Vi hänvisades till byns samlingslokal, där vi stupade och somnade direkt på golvet, efter en av de mest ansträngande dagar jag upplevt. San Miguel ligger i Rio Cuyes' dalgång på ungefär samma höjd som Jima och ungefär 40 kuperade kilometer därifrån.

Jag vaknade flera gånger under natten av kylan. När vi steg upp, beslöt vi att inte diskutera gårdagen med folket i byn. Vi såg oss omkring. Byn består av endast ett dussintal hus i fyrkant kring en öppen plats, bl a en liten kyrka. Den ligger vackert i sluttningen ned mot älven, med betande djur i omgivningen. Vi satt i morgonsolen och lyssnade på, vad några män kunde berätta om platsen.

Vid ett hus i backen ovanför byn hade en av männen vid grävning påträffat en stor, vacker amfora, vilken vi hade sett i Jima. Den var spansk och från slutet av 1500-talet. Så vi var kanske inte de första européer, som varit här. Alldeles där vi satt mitt i byn, hade samme man vid grundgrävning för ett hus stött på en indiagrav. Han försvann in i huset

och kom efter en stund ut igen med tre underbara små kopparnålar och bitar av ett lerkärl, vilket krossats vid arbetet. Nålarna liknade mycket de, som inkaindianerna bar, vilka dock brukar vara väsentligt större. Mannen hade också en liten flaska med guld, som han vaskat fram ur älvstrandens sand.

Senare på dagen vandrade vi till några nybyggen på andra sidan floden, där gamla överväxta stenhögar visat sig vid skogsavverkningen. De var helt tydligt upplagda av människor för länge sedan! I sluttningarna kunde jag urskilja gamla terrasseringsgar. På återvägen stannade vi och badade i älvens klara, verkligt kalla vatten, som kom uppifrån de höga bergen. Sanden glimmade som av guld. Kanske var guldet en av orsakerna till de gamla kulturlämningarna i dalen.

Tidigt nästa morgon lämnade vi San Miguel, eftersom vi fick möjligheten att rida på varsin mulåsa. Den steniga, leriga stigen följde den branta, djungelklädda dalsidan, som ofta stupade lodrätt ner mot Cuyesfloden, långt under oss. Vi skulle ideligen korsa små sidodalgångar med fors-

Amforan från San Miguel.

de bäckar längst ner, och stigen gick därför upp eller ned hela tiden. Djurens ägare, två män som bara drack sprit under resan, ansåg tydligen att det gick för sakta, särskilt nedför. De skrek och slog de arma djuren med käppar, så de skuttade nedför den livsfarliga stigen. Jag valde snart att sitta av och gå i stället.

Mitt på dagen var vi framme vid byn Ganazhuma, där vi fick bo hos en äldre »colono«, nybyggare, som hette don Viche. Dagshettan var svår, men nätterna ännu kyliga, då vi fortfarande befann oss ett par kilometer över havsnivå. På gården fanns många husdjur, hundar, lurviga små grisar, kaniner, marsvin och höns. Marsvinen äter man här. Gubben själv var bl a guldgrävare, så efter en välbehövlig siesta lånade vi hans vaskfat för att pröva vår lycka i älven. Jag hade redan lärt mig att vaska fram guld ur Napoflodens sand längre norrut, och nu glimmade några små guldkorn i fatets botten vid varje vaskomgång. Vaskfaten i Ecuador är stora och av trä och i sig själva flera kilo tunga, och eftersom man fyller dem med sand under proceduren, är man ganska utmattad efter ett par timmars slit i värmen. Guld tycks finnas mer eller mindre i alla vattendrag, som från Anderna rinner ner mot Amazonas. I norra Ecuador

sysslar mest indianer med denna verksamhet, här nere övervägande nybyggare. På kvällen förhörde vi oss om eventuella ruiner i närheten. Jodå, nästa dag skulle någon säkert visa oss en hel del intressant.

Det var svårt att sova den natten. Förväntansfulla intog vi tidigt vår frukost och packade ner våra kameror och en »machete«, djungelkniv, i ryggsäcken. En yngling dök upp ur morgondunklet. Han skulle vara vår guide i dag och erbjöd sig att bära ryggsäcken. Han pekade mot en djungelklädd bergskam, högt ovanför dalen, dit morgonsolen just nått. Vi började klättra och var snart blöta av svett, trots den svala morgonluften. På den obetydliga stigen nere under den fuktdrypande, lavbehängda bergsregnskogen rädde hela tiden skymning, och vi såg ingenting av omgivningarna på hela vandringen upp, vilken tog en timme.

Andfädda och med bultande hjärtan nådde vi krönet. Vi såg åt olika håll, utan att upptäcka annat än skog. Guiden gick några meter och böjde undan snären. Och där skymtade verkligen en stenmur, helt övervuxen av vegetation. Tröttheten var som bortbläst. Vilken spännande känsla! Vi började delvis röja undan grönskan från anläggningen för att kunna bilda oss en uppfattning om

storlek och form. Det visade sig vara en oval befästning, ungefär 30 x 20 meter och med 2-3 meter höga murar av kallmurade stenhällar. På södra sidan fanns en ingång, på ett par ställen skottgluggar. Uppe från kanten skymtade den bedövande sköna utsikten mellan träden. Vi såg uppåt dalen hela vägen vi kommit, åt sydöst slingrade sig älven ner mot låglandet.

När vi återhämtat oss, undersökte vi omgivningarna. 150 meter längre in på bergskammen låg ännu en befästning, rektangulär till formen. I denna fann vi rundade slungstenar och keramikskärvor. I dess anslutning kunde jag ana diken i terrängen. Guiden berättade, att fler ruiner fanns i närheten. Han kände dessutom till minst 12 platser med liknande anläggningar längs dalen, de översta ungefär ovanför San Miguel, de nedersta nära Gualaquiza. Han kände även till arkeologiskt intressanta grottor. Landet är mycket rikt på grottor, de flesta vetenskapligt helt outforskade. Jag hade i Napoprovinnsen besökt ett område, översälat med grottor och trängt in i några, de längsta utmejslade av underjordiska vattendrag. De är alla droppstensförsedda och bebodda av fladdermöss och väldiga, finlemmade, rödaktiga jättespindlar. De som har rinnande vatten är ofta bebodda av mörkerlevande,

genomskinliga små fiskar. I mynningen av ett par grottor hade jag funnit keramikskärivor och avslag av obsidian, vilket är vulkaniskt glas och motsvarar vår flinta.

I de övre delarna av Oriente, där berggrund eller grövre stenmaterial finns tillgängligt, finner man olika fornfynd av sten. Vanliga är stenyxor i olika former, ofta T-formade och mycket vackert polerade. Man känner ej deras ålder. En del är säkert mycket unga, då isolerade indianfolk tills helt nyligen använt eller ännu använder stenyxor, medan andra utan tvekan är mycket ålderdomliga. Varken yxor eller andra föremål av metall från tidigare epoker är någonsin påträffade ner i Orientes lågland, där emot 3 000-4 000 år gammal keramik, bl a i Gualaquizatrakten. Uppe i bergen och nere vid kusten hittar man däremot i förspanska gravar yxor och andra föremål av metall, främst koppar. De i San Miguel framgrävda kopparnålarna har därför troligen inget samband med Amazonas-indianer utan snarare med någon höglandskultur, som trängt ner dit. Möjligen hör även befästningarna i

dalen till denna kultur.

Vi tog en annan väg ner till dalen, för guiden ville visa oss något. Efter en stund kom vi ut på en röjning med ett hus, och här såg man tydligt, hur sluttningen var terrasserad i gammal tid. Rester av en stenlagd väg syntes ställvis. I huset förevisades talrika malstenar och handkvarnar samt keramik, allt hittat i närheten av nybyggaren. Jag upptäckte också några »tolas«, anlagda jordhögar som antingen döljer gravar eller haft en annan funktion. En våldsam åskskurensade luften inför den fortsatta nedstigningen.

Ännu ett par dagar tillbringade vi på platsen, innan vi fortsatte nedåt dalen till fots. Snart var vi nere i den tropiska zonen och nu stötte vi på hyddor, bebodda av shuaras, som jivaroindianerna kallas i södra Ecuador. Vi ville dock pröva, hur det var att sova i tält, som jag hade med mig från Sverige. Eftersom nätterna nu var varma, var det svårt att sova i tältet. Första natten stal något djur vårt nyförvärvade förråd av bananer och ägg, av vilka vi fann rester en bit bort.

Vi närmade oss vandringens slut. I en liten lagun bredvid floden såg vi en vackert tecknad boaorm, ungefär tre meter lång. I den största byn längs vägen, Nueva Tarqui, släckte vi törsten med öl, visserligen ljummen, men ändå — härligt!. Efter ytterligare några timmar nådde vi en hängbro över floden. På andra sidan började riktig bilväg. Efter lång väntan kom äntligen en skåpbil krängande på den ojämna vägen. En stund senare körde vi in i den lilla djungelstaden Gualaquiza med några tusen invånare, lokal elektricitet, tre små billiga hotell och fyra enkla restauranger. För oss kändes platsen som en storstad.

På hotellrummet delade vi upp våra ägodelar, och guldet förstås. Redan nästa morgon skulle vi skiljas. Bruno hade brättom till arbete i Rio de Janeiro. Vårt gemensamma äventyr var slut, men mina egna äventyr i landets olika delar skulle fortsätta länge än.

Men det är en annan historia.

Kjell Linnér

HALLAND

Vad är det för fel på Halland?

Jag misstänker att för många av mina medmänniskor är Halland endast ungefär femton mil av E-sexan söder om Göteborg. Möjligtvis har en och annan gjort ett avbrott i bilresan för att en varm sommardag svalka sig i Kattegatt vid Mellbystrand eller Getterön. För min del har jag, tack vare släktförbindelser, haft rika tillfällen att upptäcka Halland på trettio år ungefär.

Halland är gränsbygd. Det går två gränser genom landskapet. I norrsydlig riktning löper en topografisk gräns i form av en tvär brant som skiljer slätten och kustbygden från det sydsvenska höglandet och skogslandet. En osynlig gräns delar landskapet i en nordlig och en sydlig kulturbyggd. Gränsen mellan tungspets- och tungrots-r går i Varbergstrakten. »Halland drar Skåne med sig i landskapets väldiga diftonger vid Båstadsbukten«, säger hallandsamerikannen Walter Dickson och han fortsätter: »I öster är Halland Småland och Västergötland, i norr är det Bohuslän och Norge. På slätten är det Danmark. Så undflyr det en definition av det egna så som det också i sin historia varit på vandring fram och åter över ett hav.«

Halland är genomgångsland. Långt innan långtradarna och husvagnarna började att belamra E6 gick den stora glaciären fram och åter över Halland, karvade ut sprickdalar i gnejsen och skakade av sig morän. Från Fjäräs station kan man österut se en lång ås som är sargad av ett fullt grustag. Föga anar man den storslagna utsikt som på andra sidan åsen utbreder sig över sjön Lygnern. En gång var Lygnern en fjord, men åsen — som kallas Fjäräs Bräcka — har skurit av den från havet. För 12 000-13 000 år sedan gjorde den stora inlandsisen halt på sin reträtt och medan isranden stod stilla ett tag samlades löst material intill. När det tillfälligt blev kallare samlade sig isen till ännu en framstöt som sköt ihop moränen till den ås som kom att förvandla fjorden till en långsträckt sjö.

Ett annat mäktigt naturfenomen — som turistbroschyrerna har missat — är Borrås skåra, några kilometer inåt landet från Värö. I ett område där berggrunden är genomskuren av stora sprickor finns en spricka som utmärker sig framför alla andra genom så-

väl djup som längd. Sedan kom havet och hyvlade av en abrasionsplattform och lämnade efter sig en lerig kustslätt. Och sedan kom människan — som fortsatte att förvandla landskapet.

Genom århundraden jagade sedan danskar och svenskar varandra fram och tillbaka genom Halland. Det är inte underligt att hallänningarna själva tidigt lärde sig att misstro både svensk och dansk, som Walter Dickson menar. »Hallänningen var bara snapphanespar över en ås, in i ett kratt.«

Under medeltiden var Halland delat i två mer eller mindre självständiga riken, åtskilda av Ätran. Den norra delen hörde till det svenska Götaland medan den södra var en del av Danmark. Enligt den äldsta kända gränsregleringen från 1000-talet var emellertid hela Halland danskt.

I slutet av 1200-talet regerade två grevar var sin del av Halland: Jakob Nielsen och Peder Porse. Båda var inblandade i mordet på den danske kungen Erik Klipping 1286 och blev tvungna att fly. Sedan övertog den norske kung Håkon det norra Hallandsriket 1305. Håkons dotter Ingeborg gifte sig med hertig Erik av Sverige och medförde Nordhalland i boet. Sedan Erik hastig lämnat scenen vid Nyköpings gästabad blev sonen Magnus (Eriksson) — tre år gammal — härskare över norra Halland. Två år senare var han kung över Sverige och Norge. Tala om karriär! Det dröjde inte länge förrän Sverige köpte Hallands södra del av Danmark för 49 000 mark silver, men redan 1360 återtog Valdemar Atterdag hela Skåneland, inklusive Halland. Hängde du med, käre läsare?

Det dröjde nästan 300 år innan Halland åter bytte ägare. Den gången skulle det bara vara för tretti år men de trettio åren har blivit gott och väl 300 år vid det här laget.

Varberg fick strategisk betydelse i krigen mellan danskar och svenskar. Det medeltida slottet ersattes efter hand av en fästning på klippan högt över staden. Christian IV framför andra satsade på att bygga ut fästningen i 1600-talets början. På 1830-talet blev fästningen utdömd som försvarsanläggning men befanns tydligen vara god nog åt straffångar. Numera är det gamla fängelset gott nog åt turister, omvandlat till vandrarhem.

Många människor fick sätta livet till i förtid under orostiderna. Några har blivit ihågkomna till namnet, men de flesta har försvunnit som vissna löv i historiens mull. En vittnar emellertid än i dag om ett medeltida våldsdåd. I närheten av Åkulla, närmare bestämt i Bockstens mosse, fann man på 1930-talet offret för ett mord som begåtts 600 år tidigare. Vem han var vet ingen, men han kallas för Bockstens-mannen. Kanske blev han rånmördad. Kanske var han ett offer för striderna om Halland. I varje fall blev han kastad i mossen och hans mördare drev fyra pålar genom hans kropp för att säkert hindra honom från att gå igen. Numera vilar han — med sitt långa kopparröda hår — i en glaskista på Varbergs museum. Hans kläder är den enda fullständigt bevarade medeltidsdräkten i världen, med undantag för några grönländska fynd. Dräkten, som är av ylle i treskafts kypert, består av kolt, kappa, hätta med strut, fotlappar och läderskor. Om hans mördare trodde att offret skulle försvinna för alltid misstog de sig grundligt.

Halland är ett landskap i förvandling. Människan har efterträtt is och hav som geologisk faktor. Så sent som för drygt femtio år sedan var Getterön norr om Varberg faktiskt en ö som skildes från fastlandet av ett smalt och grunt sund. I dag är Getterön en halvö och delvis ett våtmarksområde som är rena paradiset för många fågelarter, för att inte tala om ornitologernas släkte. Det lustiga med denna goda naturmiljö är att den är skapad av människan. När man byggde en väg från fastlandet till Getterön förvandlades det smala sundet till två grunda vikar som blev ännu grundare av muddermassor från Varbergs hamn och sediment från Himleån. Ett sjuttioal fågelarter häckar där och långt flera visar sig mer eller mindre regelbundet på genomresa. Getterön är, vid sidan av Morups Tånge en aning längre söderut, ornitologernas Mecka i Halland. Men också inlandet har sitt fågelparadis. Sjösystemet öster om Ätran — Fe-gen, Svansjöarna och Kalvsjön — är häckningsplats för bl a fiskgjusen och storlommen. Området är naturskyddsområde och delar av det är förklarade för fågelskyddsområden som inte får beträdas 1.4-15.7.

Och människan fortsätter att för-

Foto: Anders Schaerström.

vandla landskapet. Inlandet avfolkas. Kuststäderna växer. Lilla Kungsbacka har vuxit raskt bl a tack vare närheten till Göteborg och en ny motorväg. Motorvägen har gjort djupare och bredare sår i berggrunden är Borås skåra. Värö pappersbruk och Ringhals kärnkraftverk har ändrat näringslivets och landskapets profiler, där de reser sig över det flacka kustlandskapet. Men inne i skogarna och i åarna finner man här och var rester av en odling som en gång var. Nästan helt övervuxna husgrunder och förfallna skvaltkvarnar med sina sinnrikt horisontella skovelhjul berättar om att människor en gång fanns sin bärning i det som nu är skogsmark. En liten kulle antyder en gammal jordkällare. Några fruktträd i en glänta skvallrar om att det en gång funnits en boning där människor som har levt och strävat, gråtit och skratat. Gamla stengårdsgårdar löper ge-

nom ung skog och vittnar om forna ägogränser och om gränslöst slit. Mycket har försvunnit i glömskans sly och snår, men ett och annat har blivit räddat av hembygdsföreningarna och länsstyrelsen. Bland en mängd välbevarade byggnader som hembygdsföreningarna tagit hand om intar Åskhults by i Förlanda sydost om Kungsbacka en särställning. Byn består av fyra gårdar som går under de familjära namnen Göttas, Jönsas, Derras och Bengts. Byns mark skiftades visserligen på 1800-talet men gårdsbyggnaderna från 1700-talet flyttades aldrig ut. Än i dag står de samlade som för tvåhundra år sedan.

Vad är det för fel på Halland? Vi var bara fyra FNSiN-are som förra midsommarhelgen gick på upptäcktsfärd i landskapet.

Lämna E-sexan. Ge dig in i de djupa skogarna. Upptäck de smala grusvägarna som slingrar sig mellan vän-

ligt glittrande eller hemlighetsfullt ruvande sjöar i inlandets sprickdalar. Vandra över klapperstensfälten i Stenninge — som sannerligen gör skäl för namnet. Bli bekant med Alf Hambes Molom — ett landskap i Halland och i själen. Paddla på Neden, Mäsen, Svarten, Kalvsjön eller Fegen. Följ Hallandsleden till fots eller ginstleden per cykel. Åk genom de ljusa bokskogarna där »Gröne Greven« rider och Glömström rinner!

Det är inget fel på Halland!

Anders Schaerström

Litteratur:

Dicksson, Walter: Mitt Halland. Med teckningar av Nils Johnsson Bue. Liber 1979.

Gillsäter, Sven: Hallandskust. Spektra AB 1977.

Johannesson, Gösta: Skåne, Halland & Blekinge, Norstedts 1984.

Lindahl, Harald: Skånes historia med Blekinge och Halland fram till 1719. Trelleborg 1958.

*** BILDGATA ***

I varje kategori skall Du gissa rätt alternativ.

FÖREMÅL

Streptokock
Vinkapsyl
Andromedanebulosan
Dörrknopp
Del på rökdon
Karl XII:s tumme
Konkretion
Försegling på kruka
Gravsten
Avtryck av mynt
Fossil pizza
Lackstämpel

MATERIAL

Vax
Lack
Metall
Bränd lera
Kalksten
Sandsten
Ben
Frukt
Kaka
Moderkaka
Krita

TID

Preglacial
Romersk storhetstid
Gammalgrekisk
Omkring Kr. födelse
Vikingatid
Medeltid
1500-1600-tal
1700-1800-tal
1900-1950
Efter 1950

FYNDPLATS

Södersjukhuset
Domus
Lösfynd på fast fornlämning
Stadsmuséet
Container på Sveavägen
I Nämöfjärden
Historiska muséet
Sydslutningen av Kebnekaise
På Huvudskär
Ängsö nationalpark

Skicka ditt svar till:

FNSiN
Box 49015
100 28 Stockholm

Märk kuvertet "Bildgata".

4 rätt ger i belöning ett helt
paket melittafilter nr 102.

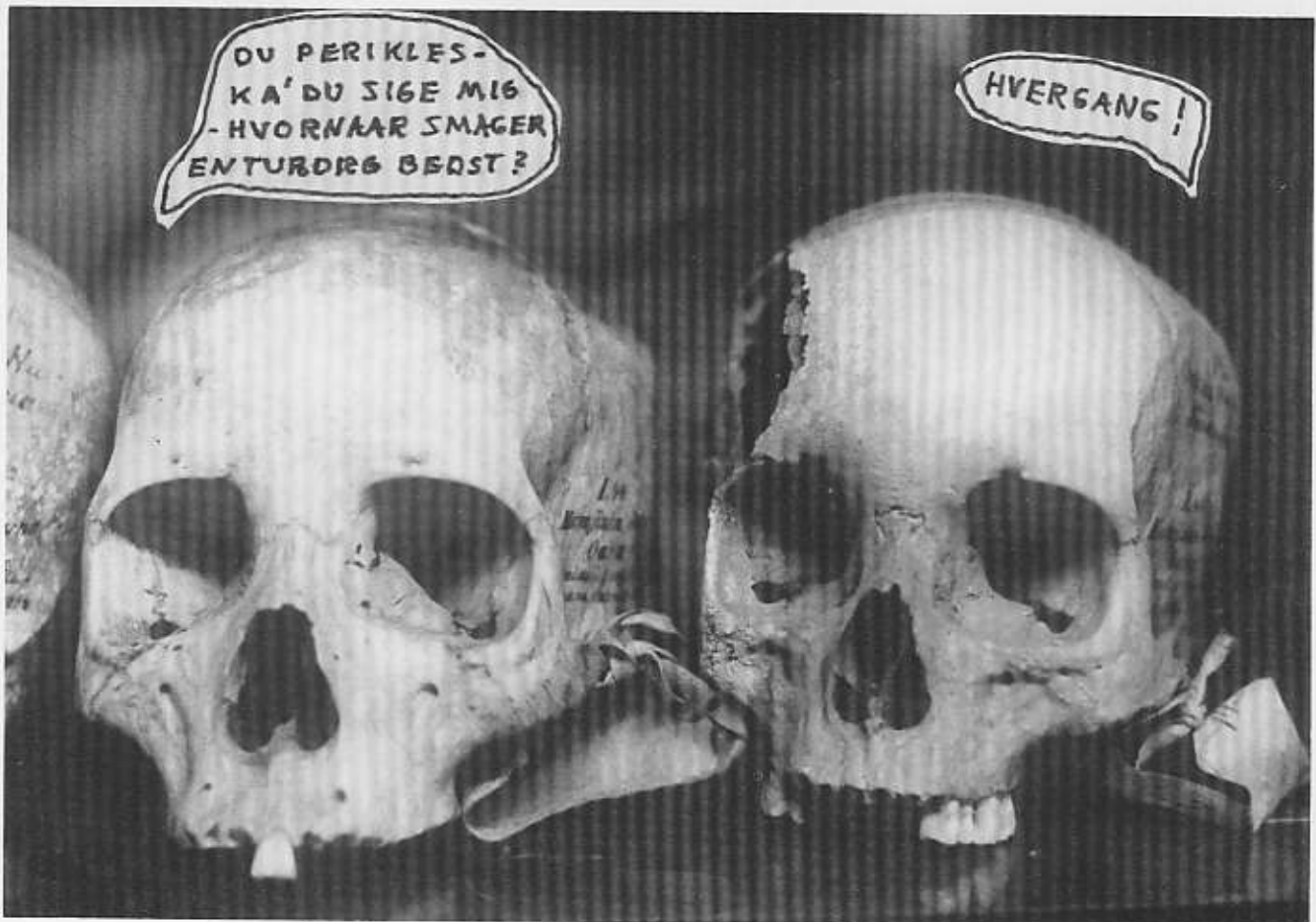

Foto: Kaj Valtersson.

FNSiN

